

УДК 159.9 – 054.73: 314.7 (477)

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2018.140426>

Зоряна Борисенко, кандидат психологічних наук, доцент кафедри практичної психології Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
Олена Галян, кандидат психологічних наук, доцент кафедри практичної психології Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ТА ЗМІСТ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ СТУДЕНТАМ-ПЕРЕСЕЛЕНЦЯМ

У статті розкрито детермінацію основних проблем студентів-переселенців та ті сфери життєздійснення, на які впливає зміна умов проживання та навчання. Проаналізовано особливості академічних, соціальних, економічних та психологічних труднощів, що супроводжують процес адаптації до нового оточення та полікультурного середовища. Акцентовано на напрямках та змісті психологічної підтримки студентів-переселенців у їх прагненні оптимізувати середовище власного самоздійснення.

Ключові слова: студенти-переселенці; вимушена міграція; адаптація; психологічна допомога; психолого-педагогічна підтримка; психолого-педагогічний супровід.

Літ. 10.

Zoryana Borysenko, Ph.D.(Psychology), Associate Professor of the Practical Psychology Department Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University

Olena Halyan, Ph.D.(Psychology), Associate Professor of the Practical Psychology Department Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University

ACTUAL PROBLEMS AND CONTENT OF PSYCHOLOGICAL AID FOR STUDENTS- SETTLERS

The topical problems and the corresponding psychological assistance of Ukrainian migrant students have been updated in the article.

The disclosure of the content and process aspects of the organization of psychological and pedagogical support for migrant students have been considered in view of the determination of the main problems and those spheres of life that affect the changing of conditions of living and studying. The peculiarities of academic, social, economic and psychological difficulties accompanying the process of adaptation to the new environment and the multicultural environment have been analyzed.

It has been emphasised on the directions and content of psychological support for migrant students in their desire to optimize the environment of their own self-realization. The psychological problems have been recognized as the main stressor for a migrant student. The most expedient way of solving the main problems is to use the experience of foreign countries, however, on the condition of its adaptation to domestic, cultural and social peculiarities, ethnic instincts. The organization of educational work, psychological support and psychological and pedagogical support of migrant students deserves a special attention.

The formation of guidelines for adapting to the new conditions of life, overcoming the consequences of psycho-physiological trauma, stress, social apathy, loss of faith in the future on the basis of a positive perception of reality, learning the ability to actualize optimally the internal and external conditions of optimal self-realization in the educational environment of a new institution of higher education have been recognized as the priority directions.

Keywords: the migrant students; forced migration; adaptation; psychological assistance; psychological and pedagogical sustention; psychological and pedagogical support.

Постановка проблеми. Сучасне українське суспільство характеризується зростаючою мобільністю соціальних груп та індивідів, яка проявляється у нових формах культурних і соціальних контактів і міграцій. Унаслідок бойових дій на Сході України виникла нова група мігрантів – внутрішньо переміщені особи (ВПО), тобто громадяни, які постійно проживають в Україні, яких змусили або які самостійно покинули своє місце проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного

конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, масових порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру [8]. Значну частку з-поміж числа ВПО складає молодь, а саме студентство: понад 35 тис. студентів і понад 3 тис. викладачів стали вимушеними переселенцями, 16 закладів вищої освіти і 10 наукових установ переміщено.

Студентство змушене повністю змінювати свій звичний спосіб життя, оточення та систему

навчання, оскільки переведення до нового закладу вищої освіти в більшості випадків взаємопов'язане зі стресом, страхом перед змінами, новим колективом та новим місцем. Кожен студент-переселенець стикається з низкою проблем, які охоплюють усі сфери людського життя: економічні, соціальні, побутові, організаційні та психологічні, іноді мають місце й правові колізії. На жаль, сьогодні наша держава не надто уважна до більшості з цих проблем, особливо тих, що стосуються соціально-психологічної адаптації такого студента. Адже нове оточення, нові викладачі, нова програма та спосіб її викладання, інший спосіб життя ускладнюють й без того не легку ситуацію внутрішньо переміщеної людини. У зв'язку з цим студенти переселенці потребують кваліфікованої допомоги спеціалістів у соціально-психологічній адаптації до умов нового університетського середовища.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

У психологічній науці проблемам соціальної адаптації присвячені роботи Е.М. Аврамової, Л.А. Гордона, Л.В. Корель, Н.А. Милославської, А.В. Мудрика, М.В. Ромма тощо. На особливу увагу заслуговують роботи Г.С. Вітківської, В.В. Степанова та А.А. Соколова, які займалися безпосередньо проблематикою соціальної адаптації вимушених переселенців і біженців.

Серед зарубіжних вчених проблемами вимушеної міграції займалися Г.С. Гудвін Гілл і П. Невалайнен. Адаптація внутрішньо переміщених осіб, сприяння якості освіти студентів переселенців були в фокусі уваги низки зарубіжних дослідників (Т. Ferfolja [9], L. Naidoo [10], L. Ollif та ін.).

У працях вітчизняних учених розглядалися питання адаптації студентів мігрантів до нових соціокультурних умов (Т.П. Донских [4]). Визначено важливість розроблення проблеми адаптації студентів переселенців з числа внутрішньо переміщених осіб, враховуючи вітчизняні реалії (З.Т. Борисенко, Л.І. Гавришак [2], В.Г. Дуб [5] та ін.). Окремо постали питання специфіки психотерапевтичної, корекційної роботи з мігрантами (В.В. Гриценка, В.К. Калиненка [6], В.Н. Нікітіна, В.Н. Павленка, Г.У. Солдатової та ін.).

Попри значну зацікавленість науково-теоретичними та прикладними питаннями забезпечення життєздійснення осіб, які перебувають у вимушеній міграції, особливо актуальним визнано дослідження психолого-педагогічної допомоги студентській молоді, що безпосередньо зазнала впливу наслідків внутрішнього переміщення.

Метою статі стало розкриття основних проблемностей, які виникають у студентів-

переселенців, та змістово-процесових аспектів організації їхнього психолого-педагогічного супроводу на етапі професіоналізації в умовах адаптації до нового закладу вищої освіти.

Виклад основного матеріалу. Результати моніторингу звернень, які надходять до Міністерства освіти і науки України та Комітету Верховної Ради України з питань науки і освіти, засвідчують, що студенти й науковці скаржаться на проблеми, з якими їм довелося зіштовхнутися у процесі суспільної інтеграції на вільній території: складна адаптація на новому місці, відсутність матеріально-технічної бази й базових умов для навчання та життя, недостатню кількість викладачів, проблеми з гуртожитками, зі стипендіями та фінансуванням тощо.

Це пов'язано з тим, що чіткого механізму дотримання та реалізації прав внутрішньо переміщених осіб й досі немає в Україні. Університетське середовище має низку своїх особливостей, які певною мірою ускладнюють адаптацію студентів-переселенців до навчання у новому закладі вищої освіти.

За результатами опитування, проведеного Ю.С. Дмитренко [3], студенти-переселенці найчастіше зустрічаються з такими труднощами: відчутна різниця у навчальних предметах та кількості їх годин у порівнянні з "рідним" закладом вищої освіти; зміна стилю викладання та подачі матеріалу, застосування інших методик навчання; психологічний бар'єр та дискомфорт у спілкуванні з викладачами та адміністрацією; відчуженість нового студентського колективу, групи, тощо; постійні стреси через різку зміну звичного середовища життя; страх виявити свої здібності та неможливість їх розвитку; недостатня кількість інформації від міської та державної влади, яка б підтримувала та допомагала студентам-переселенцям адаптуватися до нового середовища; постійна тривога за своїх рідних та близьких, які лишилися на окупованій території; внутрішній страх перед новим, само невизначеність та невпевненість в собі.

Виявлено, що у 35% опитаних існують організаційні проблеми: відсутності місць у рамках ліцензованого обсягу, неможливості отримання підручників, бюрократичні розбіжності щодо дозволу на складання іспитів, заліків і поточного контролю у межах ліквідації академічної різниці, перезарахування раніше складених предметів, виготовлення дублікатів студентських квитків і дипломів, забезпечення місцями в гуртожитках тощо [7].

Дані всеукраїнських опитувань засвідчили, що не дивлячись на забезпечення прав Конституцією,

у процесі переміщення студенти зіштовхуються з низкою проблем соціального, економічного та психологічного характеру. Зокрема, до групи *академічних проблем* належать: проблеми зарахування тимчасово переміщених осіб на вільні бюджетні місця; визначення академічної різниці студентів-переселенців: при однаковій назві предмету, але розбіжностях у декілька аудиторних годин предмет визнавався як такий, що підлягає вивченню та перескладанню; необхідність ліквідації академічної різниці, яка в окремих випадках становила до 38 предметів, одночасно із продовженням освітнього процесу за обраною освітньої програмою: проблема особливо актуальна для студентів, які завершують навчання за освітнім рівнем та готуються до складання державних іспитів. Студенти скаржаться на неможливість за невеликий проміжок часу опанувати доволі великий обсяг нових знань; перезарахування раніше складених предметів: з огляду на відсутність завірених копій залікових книжок, оригіналів особових справ тощо, заклади вищої освіти часто відмовляють студентам у перезарахуванні раніше складених предметів, що спричинює збільшення академічної заборгованості; неможливість отримання оригіналів документів із попереднього місця навчання.

Також встановлено, що студенти-переселенці гостро відчувають низку *соціально-економічних* проблем, зокрема: відсутність достатньої кількості місць у студентських гуртожитках; невидача студентських квитків встановленого зразка, що унеможливило використання права на пільговий проїзд у залізничному і міському транспорті; не виплата поточних стипендій до ліквідації академічної різниці; відсутність стипендій за період, коли студенти перебували у статусі вільних слухачів: заклади вищої освіти, зазвичай, відмовляють у виплаті заборгованості зі стипендії, вимагаючи від студентів засвідчених копій наказів про призначення стипендій із попереднього місця навчання чи бухгалтерських довідок, що стипендія нарахована, однак не виплачена; матеріальні труднощі, складність тимчасового працевлаштування (студенти-переселенці намагаються знайти роботу, шукаючи можливість вижити при зростанні цін на харчування та комунальні послуги).

До перелічених проблем додаються й *психологічні* та *педагогічні*, а саме проблеми комунікації й адаптації в суспільстві. Ю.П. Кращенко та Г.Ю. Сорокіна відзначають, що психологічні проблеми, пов'язані з руйнуванням колишнього звичного способу життя в рідному місті, раптовий розрив соціальних зв'язків зі своїми родичами, друзями,

невизначеність свого майбутнього, занепокоєння за своїх родичів, які залишилися, пригнічують студентів із родин ВПО, однаковою мірою (23 – 25 % опитаних) як проблеми матеріального характеру (проживання, харчування, витрати на навчання тощо). Згідно з даними їхнього дослідження 64 % студентів-переселенців мають труднощі при адаптації до нового навчального середовища, з них 23 % відзначають, що відчувають дискомфорт у новому колективі, через непорозуміння з одногрупниками та викладачами, через низький рівень навчальних досягнень тощо. Існують проблеми незнання чи нерозуміння навчальних та організаційних вимог, проблеми включення у колектив, спілкування [7].

Студенту-переселенцю доводиться пристосовуватися до нових вимог, які ставить перед ним вища школа, і водночас до нових соціальних обставин спілкування з ровесниками та педагогами, форм і методів навчання та побуту (відсутність звичного родинного кола, матеріальні труднощі тощо). Нове оточення, нові викладачі, нова програма та спосіб її викладання, інший спосіб життя спричинюють виникнення особливої подієвої ситуації для внутрішньо переміщеної людини. Психологічні проблеми розглядаємо головним стресором для життєздійснення студента-переселенця, що неодмінно потребує організації спеціальної системи допомоги та підтримки. На нашу думку, найбільш доцільним та зручним шляхом вирішення цієї проблеми буде використання досвіду іноземних країн, адаптуючи його до вітчизняних культурних та соціальних особливостей, етнотентальних настановлень.

Дослідження проведені Ю.П. Кращенко та Г.Ю. Сорокіною [7] з метою виявлення кола організаційно-педагогічних умов адаптації внутрішньо переміщених осіб до університетського життя показують, що студенти-переселенці потребують порад в організації навчання та побуту, психологічної підтримки, спілкування та позитивного ставлення, прояву інтересу до їхніх потреб і проблем з боку адміністрації, викладачів, одногрупників, студентського активу навчального закладу, проте розраховують переважно на близьких і родичів.

Вважаємо, що передумовою адаптації внутрішньо переміщених осіб є особистісно-орієнтований підхід та комплекс психолого-педагогічної підтримки: діагностика готовності до навчально-пізнавальної діяльності, мотивів навчання, ціннісних орієнтацій, соціально-психологічних настановлень, психічного стану і проблем в адаптації; допомога в розвитку навчальних умінь і регуляції свого життєтворення;

психолого-педагогічна підтримка студентів переселенців у подоланні соціокультурних труднощів життя і встановлення комфортних взаємин з однокурсниками і викладачами; консультування студентів, що зазнають проблем в адаптації чи при розчаруванні в обраній спеціальності; корекція самооцінки, самовідчуття соціального вакууму, професійного самовизначення при компромісному виборі.

Мета супроводу таких осіб: навчити їх пристосовуватися до дійсності і долати психотравмувальні впливи. Завдання – формувати відчуття безпеки, віру в перспективне майбутнє, зв'язок з іншими людьми, сприяти доступу до соціальної, фізичної та емоційної підтримки, сприяти адаптації до нових умов, набуття власної цілісності, значущості, усвідомлення сенсу його буття, актуалізувати особистісний потенціал.

Просвітницька робота з цією категорією студентів спрямована на формування нового рівня міжособистісних взаємин, адекватних смислотворчих цінностей, оптимістичного світобачення, комунікативно-мовленнєвої компетенції. Як показує досвід іноземних країн особливу роль в таких ситуаціях відіграє нове оточення та атмосфера у новому колективі як студентському, так і педагогічному. Тому для розв'язання проблем адаптації студента-переселенця до університетського середовища надзвичайно важливою є допомога керівництва закладу вищої освіти, викладачів та студентського колективу. Їхні скоординовані зусилля – дієвий інструмент допомоги, що сприятиме забезпеченню психолого-педагогічного супроводу адаптації внутрішньо переміщених осіб до університетського життя. У роботі зі студентами ефективним стане застосування педагогічних, психологічних методів подолання проблем, які виникають у студентів-переселенців під час адаптації, залучення їх до суспільно-корисної та змістовної роботи за інтересами. Необхідною передумовою для ефективного функціонування закладів вищої освіти є опора на самих студентів, їхні внутрішньо зумовлені прояви та життєві прагнення з метою максимально ефективного функціонування освітнього та виховного процесів. Саме на таких засадах повинна базуватися організація роботи, де представники студентського самоврядування беруть активну участь в організації навчального процесу, впливають на розв'язання актуальних проблем студентського життя, залучення студентів до науково-дослідної роботи, репрезентації інтересів студентства на різних рівнях взаємодії.

Початковим етапом роботи зі студентами-

переселенцям вважаємо діагностику. Її основу становлять: характеристика особливостей і можливостей полікультурного освітнього простору; врахування результатів виховної співдії; принципи взаємодії сім'ї, закладу вищої освіти, соціуму в підтримці та психологічному захисті; розробка методів педагогічного керівництва процесом адаптації та підтримки студентів в полікультурному освітньому просторі.

Для повноцінного входження студентів-переселенців в освітній процес закладу вищої освіти необхідно створити спеціально змодельовану ситуацію успіху: стимулювати ініціативу, творчість, прагнення до самостійності; відмовитися від надмірної опіки; надання права вибору, уникати практики примусу; надавати час для самостійної вільної діяльності, усамітнення; давати змогу завершити розпочату справу і побачити кінцевий результат своєї діяльності; зіставляти успіхи з його попередніми досягненнями; задовольняти потреби у визнанні шляхом заохочення, схвалення, позитивної оцінки дій та результатів діяльності.

Під час проведення кураторських годин використовувати потенціал евристичних бесід, розвивальних психотехнік, можливостей самопрезентації студентів в осмисленні ними труднощів, кризових явищ в самодійсненні та шляхів розв'язання життєвих проблем. Позитивний результат може бути досягнутий лише завдяки загальній, інтегрованій, спільній діяльності в сфері полікультурної освіти. Це неодмінна умова надання ефективної допомоги, підтримки життєвого самовизначення особистості студента-переселенця у соціальному просторі, його адаптаційної орієнтації у новому полікультурному середовищі.

Нагальним залишається питання толерантності в суспільстві до внутрішньо переміщених осіб та їхньої адаптації до умов життєздійснення. Необхідно окреслити напрямки просвітницької роботи психологічної служби серед молоді, формування її громадянської позиції, важливість забезпечення інформаційної психологічної безпеки.

Висновки. Сьогодні актуалізує увагу до проблем студентів-переселенців та тих аспектів їх життя й етапу первинної професіоналізації, які виникають у зв'язку зі зміною середовища життєздійснення. Об'єктивні та суб'єктивні труднощі життя в змінених умовах детермінують двоспрямованість психологічної допомоги цій категорії здобувачів вищої освіти. Розв'язання освітньо-дидактичних проблем лише питання часу та узгодженості діяльності закладів освіти та Міністерства освіти і науки України.

Пріоритетними напрямками адаптації студентів переселенців є відновлення соціального статусу здобувача вищої освіти, формування настановлень щодо пристосування до нових умов життєдіяльності, подолання наслідків психофізіологічних травм, стресового стану, соціальної апатії, втрати віри у майбутнє на основі позитивного сприйняття дійсності, навчання здатності оптимально актуалізувати внутрішні та зовнішні умови для оптимального самоздійснення в освітньому середовищі нового закладу вищої освіти.

Перспективою дослідження вважаємо апробацію соціально-адаптивної моделі психологічної допомоги студентам переселенцям, визначення психолого-педагогічних умов оптимізації процесу інкорпорації в соціокультурний простір.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арпентьева М. Р. Мультикультурное психологическое консультирование: особенности взаимопонимания / М.Р. Арпентьева // Наука і освіта. – 2016. – № 5. – С. 16–24.
2. Борисенко З. Сутність та особливості сучасного міграційного процесу в Україні / З. Борисенко, Л. Гавришак // Проблеми гуманітарних наук : зб. наук. праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Психологія. – 2016. – Вип. 39. – С. 4–15.
3. Дмитренко Ю. С. Роль системи студентського самоврядування в адаптації внутрішньо переміщених осіб до університетського середовища / Ю. С. Дмитренко // Імідж сучасного педагога. – 2016. – №9 (168). – С. 16–19.
4. Донских Т. П. Социально-психологическая адаптация студента-мигранта в новых социокультурных условиях / Т. П. Донских // Вестник ОГУ. – 2010. – № 12 (118). – С. 167–172.
5. Дуб В. Г. Адаптація студентів-переселенці до вищого навчального закладу / В. Г. Дуб // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Психологічні науки. – 2016. – Вип.2. Т.2. – С. 36–40.
6. Калинин В. К. Кросс-культурные аспекты психологической помощи / В. К. Калинин / Психология беженцев и вынужденных переселенцев: опыт исследований и практической работы / под ред. Г. У. Солдатовой. – Москва: Смысл, 2001. – С. 40–66.
7. Кращенко Ю. П. Дослідження передумов адаптації студентів-переселенців до університетського середовища / Ю. П. Кращенко, Г. Ю. Сорокіна // Імідж сучасного педагога. – 2016. – №9 (168). – С. 43–46.
8. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб : Закон України [Електронний ресурс]. – URL: <http://zakon.rada.gov.ua/>
9. Ferfolja T. Crossing borders: changing perspectives and practices for social justice in education / T. Ferfolja / Crossing Borders: African Refugees, Teachers and Schools. – 2011. – pp. 1–13.
10. Naidoo L. Refugee transition: school-university partnerships that support refugee students' participation

in tertiary education / L. Naidoo // Journal of the World Universities Forum. – 2015. – Vol 8. № 1. – pp. 15–22.

REFERENCES

1. Arpenteva, M. R. (2016). *Multykulturnoe psikhologicheskoe konsulyrovanye: osobennosti vzaymoponymanyua* [Multicultural psychological counseling: features of mutual understanding]. *Science and education*, no. 5, pp. 16–24. [in Russian].
2. Borysenko, Z. & Havryshchak, L. (2016). *Sutnist ta osoblyvosti suchasnoho mihratsiynoho protsesu v Ukraini* [Person's informational and psychological security in the modern world]. Problems of the humanities: collection of scientific works of the Ivan Franko Drohobych State Pedagogical University. *Psychology*, no. 39, pp. 4–15. [in Ukrainian].
3. Dmytrenko, YU. S. (2016). *Rol systemy studentskoho samovryaduvannya v adaptatsiyi vnutrishno peremishchenykh osib do universytetskoho seredovyshcha* [The role of the student self-government system in adapting internally displaced persons to the university environment]. *Image of modern teacher*, no. 9 (168), pp. 16–19. [in Ukrainian].
4. Donskikh, T. P. (2010). *Sotsialno-psikhologicheskaya adaptatsiya studenta-migranta v novykh sotsiokulturnykh usloviyakh* [Socio-psychological adaptation of a migrant student in new sociocultural conditions]. *Bulletin of the OSU*, no. 12 (118), pp. 167–172. [in Russian].
5. Dub, V. H. (2016). *Adaptatsiya studentiv-pereselentsi do vyshchoho navchalnoho zakladu* [Adaptation of migrant students to a higher educational institution]. Scientific Bulletin of Kherson State University. *Series: Psychological Sciences*, no. 2, vol. 2, pp. 36–40. [in Ukrainian].
6. Kalinenko, V. K. (2001). *Kross-kulturnyye aspekty psikhologicheskoy pomoshchi* [Cross-cultural aspects of psychological care]. *Psychology of refugees and internally displaced persons: experience of research and practical work* (ed.: G. U. Sodatova). Moscow: Smysl, pp. 40–66. [in Russian].
7. Krashchenko, YU. P. & Sorokina, H. YU. (2016). *Doslidzhennya peredumov adaptatsiyi studentiv-pereselentsiv do universytets'Nekoho seredovyshcha* [Research on the preconditions for the adaptation of migrant students to the university environment]. *Image of modern teacher*, no. 9 (168), pp. 43–46. [in Russian].
8. Pro zabezpechennya prav i svobod vnutrishno peremishchenykh osib [On ensuring the rights and freedoms of internally displaced persons]. *Zakon Ukrainy* [Electronic resource]. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/> [in Ukrainian].
9. Ferfolja, T. (2011). Crossing borders: changing perspectives and practices for social justice in education. *Crossing Borders: African Refugees, Teachers and Schools*. pp. 1–13. [in English].
10. Naidoo, L. (2015). Refugee transition: school-university partnerships that support refugee students' participation in tertiary education. *Journal of the World Universities Forum*, vol. 8, no. 1, pp. 15–22. [in English].

Стаття надійшла до редакції 22.05.2018